

УДК 32.323

МАНІПУЛЮВАННЯ ЦІННІСНО-СВІТОГЛЯДНИМ СКЛАДНИКОМ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Юлія Магдич

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет, кафедра державного управління
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна*

Розглянуто політичне маніпулювання ціннісно-світоглядною складовою частиною суспільної свідомості. Визначено базові характеристики політичного маніпулювання ціннісно-світоглядною складовою частиною суспільної свідомості в постмодерній парадигмі. Основні зміни пов'язані з технологічними інноваціями, а отже, стосуються форм політичного маніпулювання. Існуючий рівень усвідомлення та управління такими змінами низький (у порівнянні із сучасними викликами політичній системі).

Ключові слова: соціально-політичне управління, політичне маніпулювання, політична свідомість, медіакратія, нетократія, цінності.

Політичні процеси сучасності істотно змінюють свої параметри порівняно з попереднім етапом, так само, як політика модерну – з традиційним. Значно пришвидшуються темпи розвитку та зростають масштаби системних політичних впливів. Відповідно, виникає потреба в осмисленні змін у процесах політичного управління та маніпулювання. Для означення даного етапу можливо використати терміни «постмодерн» (більш притаманний науково-філософському трактуванню) або «постіндустріальний» стан (притаманний економічному). На сьогодні становлення даної парадигми триває, елементи модерну та премодерну вбудовуються в її структуру, відповідно, концептуальне осмислення ускладнене. Як зазначав філософ М. Маклуєн, колишнє середовище стає видимим тільки тоді, коли його вже змінила нова технологія, отже, постмодерн – це незавершений проект. Філософ Ю. Габермас, пручаючись експансії постмодерну, не вбачає демаркаційних ліній між пост і модерном, оскільки теорії постмодерну можуть бути описані як ренесанс тотального проекту модерну [8, с. 246].

Провідну роль у глобальних системних змінах відіграють основні технологічні інновації. Переваги і проблеми перспективних технологій пов'язані з такими важливими питаннями, як свобода, демократія, суверенітет, економічний розвиток, здоров'я, безпека, отже, технології дотичні до цінностей та ціннісних систем. Засновник та президент Всесвітнього економічного форуму в Давосі, економіст К. Шваб у своїй праці «Четверта промислова революція» наголошує: «Щоб успішно справлятися зі швидкістю і масштабністю впливу технологій, потрібні нові, більш гнучкі моделі управління для приватного сектора, громадських організацій, а також для урядів і традиційних регуляторів» [9]. З розгортанням цього руху до сучасного стану політика як така все більше позбувається рис політичної співтворчості (якщо трактувати її як «мистецтво управління» (античність) або партнерства (враховуючи досвід теорій суспільного договору (новий час). Політика набуває ігрового характеру. Політична гра (як вид діяльності окремих суб'єктів політичного процесу, яка спрямована на завоювання та реалізацію влади) містить у собі приховані механізми впливу, а отже, є дотичною до сфери маніпулювання.

Критичному осмисленню підлягають і «великі ідеї» та цінності попередніх епох. Однак основний наголос робиться не стільки на їхніх сутнісних характеристиках, скільки на самій модерній практиці застосування так званих «великих оповідань», «метанарацій». Філософ Ж-Ф. Ліотар наголошував на принципово плюралістичному розумінні сучасної дійсності, на неприйнятності правил та принципів, що претендують на істинність, загальність і незмінність. Зміни відбуваються в ціннісних системах, що «постулюється довільно, виходячи з індивідуального вибору» [2]. Політолог і соціолог Р. Інглгарт так описує цей процес: оскільки постіндустріальний етап ще більше покращує умови існування, ніж індустріальний (економічно люди більш захищені, інтелектуально більш самостійні, а в соціальному плані – більш незалежні), то цей процес емансипації дає людям відчуття самостійності, в результаті чого вони починають надавати більшого значення свободі вибору і менш схильні підкорятися владі, авторитетам і догматичним «загальноприйнятими істинами». Відповідно, породжені індустріалізацією зрушення від традиційних цінностей до секулярно-раціональних призводять до секуляризації влади. А трансформації до постіндустріального суспільства із зрушеннями від цінностей виживання до цінностей самовираження мають наслідком у тому числі емансипацію від влади і авторитетів. «На постіндустріальному етапі економічний добробут продовжує зростати, що ще більше зміцнює почуття впевненості у завтрашньому дні. Крім того, в економічній і цивільній сфері життя відбувається відмова від стандартизації, що веде до безпрецедентного ослаблення соціальних обмежень. У цій фазі відчуття фізичної захищеності переходить у більш широке почуття самостійності й особистої незалежності. У постіндустріальному суспільстві прискорюється ствердження цінностей самовираження і одночасно сповільнюється секулярно-раціональна тенденція» [2]. Відповідно, такі зміни впливають і на політичну сферу. «Поворот від цінностей індустріальної епохи до постіндустріальних підриває багато з ключових інститутів індустріального суспільства. У сфері політики поширення постіндустріальних цінностей веде до послаблення авторитету влади і посилення акценту на участь людей у суспільному житті й самовираженні. В авторитарних державах ці зміни сприяють демократизації, а в демократичних – ведуть до утвердження «прямої демократії», менш елітарної і конкретнішої. У будь-якому випадку перехід до цінностей самовираження надає демократії більш «справжній» характер. Цінності самовираження чинять на людину визвольний вплив, формуючи гуманістичне суспільство нового типу, в межах якого свобода і незалежність особистості поширюється відразу в багатьох напрямках» [2].

Трансформуються як традиційні владні структури, коли участь у політиці приймала привілейована меншість, так і модерні (наприклад, участь через масові партії з урахуванням дії «залізного закону олігархії»). «В постіндустріальному суспільстві центр ваги зміщується від голосування на виборах до більш спонтанних і конкретних форм громадянської дії, більш критичним стосовно еліт. Нові форми політичного самовираження розширюють кордони політики за межі вузької сфери очолюваних елітою виборчих кампаній – до все більш самостійного «самовираження» [2].

Отже, цінності самовираження плюралістичного характеру як такі та сфера політичних, громадських свобод загалом переважають у ціннісних системах сучасності. При цьому акцентуємо увагу на тому, що в масовому суспільстві співіснують різноманітні субкультури зі своїми ціннісними пріоритетами. У свою чергу, такий плюралізм цінностей у попередню, модерну епоху піддавався впливу «метанарацій». «Великі оповідання» організовували політичне життя, розподіляючи його незліченні багатства в жорсткі ідеологічні рамки своєї теорії, абстрагуючись від усього зайвого, не сприймаючи нічого місцевого, локального, індивідуального. «Все, що не вписується у «велику розповідь», залишається

непоміченим, а значить – не існує» [8]. Якщо суспільно-політична реальність піддається інтерпретації, то і маніпулюванню також (так, важливо не підтвердити або спростувати факт, а заплутати, замінивши істину її численними версіями, так би мовити, «заховати лист у лісі»). Ефект впливу метанарацій на політичну свідомість пояснюється психологічними і когнітивними процесами мислення як такого.

Психолог Д. Канеман довів, що впевненість суджень формується когерентністю історії, яку вдається побудувати з доступної інформації. «Для зв'язної розповіді важливо, щоб інформація була несуперечливою, але не обов'язково повною. Насправді найчастіше, коли знаєш менше, простіше скласти все відоме в когерентну схему» [6].

М. Маклуен, аналізуючи приховані маніпулятивні впливи в різних формах масової комунікації, зауважує, що стани «невизначеності» та «незадоволеності» в масовій свідомості необхідні для підтримки «престижної» форми масового споживання. А установка на споживання в масовій свідомості сприяє виконанню репресивно-регулюючої управлінської функції. У суспільстві споживання маніпулятивна практика здійснюється не лише через сферу політичних потреб та інтересів (як усвідомлених потреб), що є реальними причинами дій учасників політичного процесу, а й через цінності. Завдяки цьому створюються можливості й для контролю політичної поведінки. У таких умовах реалізація свободи громадян відбувається через каналізовані, безпечні для політичної системи шляхи та моделі. Як зазначалося вище, на сучасному етапі прискорюється ствердження цінностей самовираження і одночасно сповільнюється секулярно-раціональна тенденція. Відповідно, такі зміни впливають і на політичну сферу. За таких ціннісних «рамок» процеси політичного маніпулювання набувають особливих характеристик. Однак, на нашу думку, ці особливості пов'язані переважно зі змінами конкретних технологій, а не самих принципів основи маніпулювання.

Розглянемо сучасні тенденції, що впливають як на формальні, так і на сутнісні засади маніпулювання. Нові інформаційні технології значним чином змінюють форму сучасного політичного маніпулювання. Особливо важливим у цьому плані є поява так званих нових медіа. На відміну від традиційних медіа, вони характеризуються інтерактивністю, мультимедійністю та цифровим форматом. На сучасному етапі система маніпуляції все більше дотична до медіакратії. Остання переводить політичний дискурс із суто політичного в медіапростір. Громадянин стає пасивним глядачем політичних дебатів у засобах масової інформації без можливості активного втручання, наприклад, спостерігаючи ток-шоу. Таким чином, «власне демократія співучасті перетворюється в уявну демократію споглядання» [7]. На подібну тенденцію зауважував ще італійський політолог Д. Сарторі у праці «Ното віденс». Сучасна людина замість того, щоб бачити та розуміти, аналізувати, пасивно сприймає візуальні ідеї, що ретранслюються. Ното віденс, невідний, контролюються ззовні і є політично некомпетентним, що ставить під сумнів існування представницької демократії або руйнує її, замінюючи на медіакратію [7]. Медіакратія пов'язана з нетократією. Основним ресурсом такої влади та маніпулятивного впливу є доступ до достовірної інформації. «Сьогодні найбільш прибутковими стали бізнеси, пов'язані ні з виробництвом, а з постіндустріальною діяльністю. На зміну боротьбі за ринки збуту і виробничі ресурси, контроль яких був основою влади в індустріальному суспільстві, прийшла боротьба за канали інформації, за побудову соціальних мереж, які є основою прибуткового постіндустріального бізнесу. Творці і власники цих нестійких нематеріальних активів – нетократи – стають правлячим класом у тій мірі, в якій суспільство все більше і більше стає постіндустріальним. Цілком очевидно, що новий правлячий клас з'являється на історичній арені на той час, коли формується нова технологічна основа його влади, а остання жор-

стко детермінована появою нового джерела матеріального багатства» [3]. Це і є джерелом для використання маніпулювання з політичною метою. Окрім того, ключове значення має доступ до фахівців, що володіють ключовими технологічними – компетенціями. Відповідно, і в технологіях політичного маніпулювання починають використовуватися нові інструменти. Якісні зміни в суспільно-політичних процесах в сучасних умовах призводять до змін у процесах управління. Суперечливий характер політичного життя з поєднанням «мобільності та нерухливості, випадковості та рутини, винятковості та масовості» визначає й особливості політичного маніпулювання на сучасному етапі [1, с. 57].

Технологічні нововведення кардинально змінюють способи політичного маніпулювання. Однак існуючий рівень управління та усвідомлення поточних змін низький (неадекватний або взагалі відсутній) у порівнянні із сучасними викликами суспільно-політичної системи. У згаданій праці К. Шваба стверджується, що для «просування вперед необхідний ціннісно-орієнтований підхід до складного, невизначеного і мінливого технологічного середовища. По-перше, прямо визнавши політичну природу технологій, ми можемо сформулювати вимоги до відповідального й ефективного управління. По-друге, зробивши пріоритетом управління суспільні цінності, ми можемо контролювати, як використовуються технології, і кому вони несуть вигоду. По-третє, чітко визначивши, де і як цінності стають частиною технологічних систем, ми зможемо краще зрозуміти їх і знайти оптимальні стратегії впровадження цінностей у процес розроблення технологій» [9]. Технології впливають на формування цінностей. Вони формують наше бачення світу, ставлення до оточуючих і перспективи на майбутнє. Приклади ціннісно-орієнтованого управління з метою запобігання маніпулюванню існують. Йдеться про загальний регламент щодо захисту даних (General Data Protection Regulation, GDPR), прийнятий Євросоюзом. Регламент змінює правила отримання згоди користувача на обробку персональних даних, а компанії, що управляють даними, повинні будуть повідомляти користувачів про інциденти небезпеки, надавати інформацію про використання даних, дотримуватися «права на забуття», за необхідності наймати фахівців із захисту даних і виконувати юридичні вимоги до безпеки даних на етапі проектування технологій і служб [9]. Блокчейн, Інтернет речей, автономні системи, нейротехнології і алгоритми – це приклади технологій, які створюються спеціалізованими спільнотами з вузькими інтересами, іноді в тих областях, де цінності ще належить явно визначити.

Людина сама по собі та як суб'єкт політики схильна до праймінгу, ефекту WYSIATI, мислення у вузьких рамках, суб'єктивності, спотворених переваг тощо. А в сучасних умовах вона до того ж опиняється в новій системі панування. Сучасне суспільство відрізняється особливою системою влади, що існує шляхом збору інформації і спостережень за людьми як об'єктами влади, коли одна з головних функцій дисциплінарних інститутів – збір даних про людину. Здається, у своєму технологічному розвитку ми проходимо стадію, яку американський дослідник К. Боулдінг назвав «кордоном прориву», звідки немає можливості повернення до традиційного чи модерного стану.

Отже, опис політичного маніпулювання світоглядно-ціннісною складовою частиною свідомості дає можливість стверджувати, що зі зростанням політичної свободи особи модифікуються і способи політичного управління. На сучасному етапі превалюючою його формою стає політичне маніпулювання з використанням найновіших технологій.

Список використаної літератури

1. Бауман З. Индивидуализированное общество М.: Логос, 2002. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/baum/index.php (дата обращения: 17.12.2018).
2. Вельцель К., Инглхарт В. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. М.: Новое издательство, 2011. 464 с.
3. Денисова А.А. Нетократия как стратегический субъект 21 века. М.: «Когито-Центр», 2006. 232 с.
4. Инглхарт Р. Культурная эволюция. Как изменяются человеческие мотивации, и как это меняет мир. М.: Мысль, 2018. 334 с.
5. Ирхин В. Социум и политика в постмодернистском зазеркалье: взгляды, подходы, анализ. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/2012/09/21/1251345209/012136-160.pdf> (дата обращения: 18.12.2018).
6. Канеман Д. Мислення швидке й повільне. Наш Формат, 2017. 480 с.
7. Сартори Д. Homo videns. URL: <http://www.monografias.com/trabajos12/pdaspec/pdaspec.shtml> (дата обращения: 18.12.2018).
8. Хаустов Д. Лекции по философии постмодерна. Рипол-классик, 2018. 288 с.
9. Шваб К. Четвертая промышленная революция. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/workgroup/materials/PageF_2016.pdf (дата обращения: 10.12.2018).

**GENESIS OF THE POLITICAL MANIPULATION WITH
VALUE-WORLD-VIEW COMPONENT OF SOCIAL CONSCIOUSNESS****Yuliia Mahdych**

*Kyiv National Taras Shevchenko University,
Faculty of Philosophy, Department of Public Administration
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

The political manipulation of the value-ideological component of social consciousness is considered. The basic characteristics of political manipulation of the value-ideological component of social consciousness in the postmodern paradigm are determined. The major changes are related to technological innovations, and hence the forms of political manipulation. The existing level of awareness and management of such changes is low (in comparison to the current challenges of the political system).

Key words: socio-political management, political manipulation, political consciousness, mediocracy, non-tactics, values.